

MULOQOTDA GENDER STEREOTIPLARI: PRAGMATIK TAHLIL VA LINGVISTIK YONDASHUV

Rixsiboyeva Farangis,

*Toshkent davlat tibbiyot universiteti, til o'rgatish
markazi, Toshkent shahri*

Annotatsiya: Mazkur maqola muloqot jarayonida gender stereotiplarining pragmatik jihatdan shakllanishi va namoyon bo'lish mexanizmlarini tilshunoslik nuqtayi nazaridan tahlil qilishga bag'ishlangan. Tadqiqot zamonaviy gender lingvistikasi va pragmatika sohasida olib borilgan ilmiy izlanishlar, xususan D. Cameron, J. Coates, J. Holmes, P. Brown va S. Levinsonlarning genderga xos nutqiy strategiyalar hamda muloyimlik nazariyalariga tayangan holda olib boriladi. Ushbu nazariy qarashlar gender stereotiplarining nutqda ochiq emas, balki ko'pincha yashirin pragmatik vositalar orqali ifodalanishini asoslaydi.

Maqolada gender stereotiplari biologik omillardan ko'ra, ijtimoiy va diskursiv konstrukt sifatida talqin qilinadi. Ushbu yondashuv o'zbek tilshunosligida Guli Ergasheva tomonidan olib borilgan tadqiqotlar bilan uyg'unlashadi. Xususan, G. Ergashevaning gender terminologiyasi, gender diskursi va sotsiolingvistik omillar haqidagi ishlari gender tushunchalarining til orqali normallashtirilishi va ijtimoiy ongda mustahkamlanishini ko'rsatib beradi. Mazkur tadqiqot ushbu ilmiy qarashlarni pragmatik tahlil bilan boyitishni maqsad qiladi.

Tadqiqotda sifat (qualitative) metodologiyasi asosida erkak va ayollar ishtirokidagi real muloqot namunalari pragmatik va diskursiv tahlil qilinadi. Tahlil jarayonida nutqiy aktlar, muloyimlik strategiyalari, bilvosita ifoda shakllari, presuppozitsiyalar hamda baholovchi birliklarning gender stereotiplarini shakllantirishdagi roli aniqlanadi. Shuningdek, muloqot ishtirokchilarining tashabbus ko'rsatish darajasi va kuch munosabatlari gender stereotiplarining kommunikativ darajada qanday qayta ishlab chiqarilishini ochib beradi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, gender stereotiplari muloqot jarayonida ko'pincha bevosita ifodalanmaydi, balki pragmatik tanlovlar va diskursiv strategiyalar orqali bilvosita mustahkamlanadi. Erkak va ayollar nutqidagi pragmatik farqlar jamiyatda mavjud gender stereotiplarini aks ettiribgina qolmay, ularni kundalik muloqot jarayonida normativ holga keltiradi. Mazkur maqola gender stereotiplarini pragmatik nuqtayi nazardan o'rganish orqali gender lingvistikasi sohasidagi mavjud ilmiy tadqiqotlarni boyitadi hamda o'zbek tilshunosligida ushbu yo'nalishni rivojlantirishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: gender stereotiplari, pragmatika, gender diskursi, muloqot, nutqiy aktlar, sotsiolingvistika, Guli Ergasheva.

So'nggi o'n yilliklarda gender masalasi tilshunoslikda muhim tadqiqot yo'nalishlaridan biriga aylandi. Ayniqsa, muloqot jarayonida gender stereotiplarining qanday shakllanishi,

mustahkamlanishi va diskursiv tarzda qayta ishlab chiqarilishi masalasi zamonaviy pragmatika va gender lingvistikasi doirasida dolzarb ilmiy muammo sifatida qaralmoqda. “Til nafaqat axborot uzatish vositasi, balki jamiyatda mavjud gender rollari, ijtimoiy kutishlar va stereotiplarni ifodalovchi hamda mustahkamlovchi muhim mexanizm hisoblanadi”.⁵²

Gender va til o‘rtasidagi munosabatlarni o‘rganish bo‘yicha dastlabki ilmiy tadqiqotlar D. Cameron, J. Coates, J. Holmes, D. Tannen kabi olimlar tomonidan olib borilgan bo‘lib, ularda erkak va ayollar nutqidagi farqlar ijtimoiy omillar bilan bog‘liq holda tahlil qilingan.⁵³ Ushbu tadqiqotlar gender stereotiplarining nutqda bevosita emas, balki ko‘pincha bilvosita pragmatik vositalar, muloyimlik strategiyalari, baholovchi birliklar, presuppozitsiyalar va implikasiyalar orqali ifodalanishini ko‘rsatib berdi. Ayniqsa, Brown va Levinson tomonidan ishlab chiqilgan muloyimlik nazariyasi gender stereotiplarining muloqot jarayonida qanday pragmatik tanlovlar orqali namoyon bo‘lishini tahlil qilishda muhim metodologik asos bo‘lib xizmat qiladi.⁵⁴

Zamonaviy tilshunoslikda gender stereotiplari biologik farqlardan ko‘ra, ijtimoiy va madaniy diskurslar mahsuli sifatida talqin qilinadi. Shu bois gender stereotiplarini o‘rganishda pragmatik va diskursiv yondashuv alohida ahamiyat kasb etadi. “Pragmatik yondashuv muloqot ishtirokchilarining nutqiy maqsadi, kontekst, kuch munosabatlari va kommunikativ strategiyalarini hisobga olgan holda gender stereotiplarining yashirin mexanizmlarini ochib berishga imkon yaratadi”.⁵⁵

O‘zbek tilshunosligida gender masalalarini ilmiy asosda o‘rganish jarayonida Guli Ergashevaning tadqiqotlari muhim o‘rin tutadi. Olimaning gender terminologiyasi, gender diskursi va sotsiolingvistik jihatlariga bag‘ishlangan ishlari gender tushunchalarining til orqali tizimlashtirilishi, normallashtirilishi va ijtimoiy ongda mustahkamlanishini ilmiy jihatdan asoslab beradi.⁵⁶ Biroq mazkur tadqiqotlarda pragmatik tahlil imkoniyatlari hali yetarlicha chuqur ochib berilmagan.

⁵²Fairclough, N. *Language and Power*. London: Longman, 1989.

⁵³ Cameron, D. *Gender and Language*. Cambridge University Press, 1998; Coates, J. *Women, Men and Language*. Routledge, 2015.

⁵⁴Brown, P., & Levinson, S. *Politeness: Some Universals in Language Usage*. Cambridge University Press, 1987.

⁵⁵Levinson, S. C. *Pragmatics*. Cambridge University Press, 1983.

⁵⁶Ergasheva, G. I. (2020). *Terminography as a medium of discourse construction: description methods of gender terms*. Foreign Languages in Uzbekistan, 4(33), 92–104.

Shu nuqtayi nazardan, ushbu maqolada muloqot jarayonida gender stereotiplarining pragmatik jihatdan namoyon bo'lishi masalasi markaziy tadqiqot obyekti sifatida tanlanadi. Tadqiqot erkak va ayollar nutqida gender stereotiplari qanday nutqiy aktlar, kommunikativ strategiyalar va diskursiv vositalar orqali shakllanishini aniqlashni maqsad qiladi. Mazkur yondashuv Guli Ergashevaning gender diskursi haqidagi ilmiy qarashlarini pragmatik tahlil bilan boyitadi hamda o'zbek tilshunosligida gender stereotiplarini muloqot jarayonida o'rganish uchun yangi ilmiy yo'nalish ochadi.⁵⁷

Bugungi globallashuv sharoitida til ijtimoiy munosabatlarning eng muhim regulyatorlaridan biri sifatida namoyon bo'lmoqda. Ayniqsa, muloqot jarayonida gender stereotiplarining til orqali qanday shakllanishi va mustahkamlanishi masalasi jamiyatdagi tenglik, kommunikativ adolat va ijtimoiy ong bilan bevosita bog'liq bo'lgan dolzarb ilmiy muammo hisoblanadi. "Gender stereotiplari ko'pincha ochiq bahs mavzusi sifatida emas, balki kundalik muloqot jarayonida qo'llaniladigan nutqiy strategiyalar orqali yashirin tarzda uzatiladi va normallashtiriladi".⁵⁸

Zamonaviy gender lingvistikasi tadqiqotlari shuni ko'rsatadiki, gender stereotiplari nutqda faqat leksik darajada emas, balki pragmatik tanlovlar, bilvosita ifoda, muloyimlik strategiyalari, baholovchi birliklar va presuppozitsiyalar orqali namoyon bo'ladi.⁵⁹ Shu sababli gender stereotiplarini o'rganishda aynan pragmatik yondashuv alohida ilmiy ahamiyat kasb etadi. "Pragmatika nutq birliklarining real kommunikativ vaziyatda qanday maqsadga xizmat qilishi va qanday ijtimoiy ma'nolarni uzatishini tahlil qilish imkonini beradi".⁶⁰

O'zbek tilshunosligida gender masalalari, xususan gender terminologiyasi va gender diskursi masalalari Guli Ergashevaning ilmiy ishlarida tizimli ravishda yoritilgan. Olimaning tadqiqotlarida gender tushunchalarining til orqali shakllanishi, diskursiv jihatdan

⁵⁷ Ergasheva, G. I., & Narbutayeva, Z. M. (2023). *Sociolinguistic aspects of gender discourse in the system of different languages*. International Journal of Literature and Languages, 3(1), 18-21.

⁵⁸ Fairclough, N. *Language and Power*. London: Longman, 1989.

⁵⁹ Cameron, D. *Gender and Language*. Cambridge University Press, 1998.

⁶⁰ Levinson, S. C. *Pragmatics*. Cambridge University Press, 1983.

normallashtirilishi hamda ijtimoiy ongga ta'siri asoslab berilgan.⁶¹ Biroq muloqot jarayonida gender stereotiplarining pragmatik mexanizmlari maxsus tadqiqot obyekti sifatida hali yetarlicha chuqur o'rganilmagan.

Shu jihatdan, mazkur tadqiqot o'zbek tilshunosligida mavjud ilmiy bo'shliqni to'ldirishga qaratilgan bo'lib, gender stereotiplarini muloqot jarayonida pragmatik nuqtayi nazardan tahlil qilish orqali yangi ilmiy xulosalarni ilgari suradi. Tadqiqot natijalari nafaqat nazariy ahamiyatga ega, balki ta'lim, ommaviy kommunikatsiya va ijtimoiy diskursni tahlil qilishda amaliy jihatdan ham muhimdir.⁶²

Mazkur tadqiqotning asosiy maqsadi, muloqot jarayonida gender stereotiplarining pragmatik jihatdan namoyon bo'lish xususiyatlarini aniqlash hamda erkak va ayollar nutqida ushbu stereotiplarning qanday nutqiy strategiyalar orqali ifodalanishini tahlil qilishdan iborat.

Tadqiqot maqsadidan kelib chiqib, quyidagi vazifalar belgilandi:

- gender stereotiplari va pragmatika o'rtasidagi nazariy bog'liqlikni aniqlash;
- erkak va ayollar nutqida gender stereotiplarining pragmatik ifoda vositalarini tahlil qilish;
- nutqiy aktlar va muloyimlik strategiyalarining gender stereotiplarini shakllantirishdagi rolini aniqlash;
- Guli Ergashevaning gender diskursiga oid ilmiy qarashlarini pragmatik tahlil asosida rivojlantirish.

Mazkur tadqiqotning obyekti erkak va ayollar ishtirokidagi real muloqot jarayoni bo'lib, u tilshunoslik nuqtayi nazaridan ijtimoiy va diskursiv hodisa sifatida qoraladi. Muloqot jarayoni mazkur tadqiqotda faqat axborot almashinuvi shakli emas, balki gender rollari, stereotiplar va ijtimoiy kutishlar ifodalanadigan hamda qayta ishlab chiqariladigan kommunikativ makon sifatida talqin qilinadi.⁶³ Ushbu yondashuv zamonaviy pragmatika va diskurs tahlilida keng qo'llaniladigan metodologik qarashlarga tayanadi.

Tadqiqotning predmeti esa muloqot jarayonida gender stereotiplarining pragmatik ifodalanish shakllari, ya'ni nutqiy aktlar, muloyimlik strategiyalari, bilvosita ifoda vositalari, presuppozitsiyalar hamda baholovchi birliklar orqali genderni o'rganish.

⁶¹ Ergasheva, G. I. (2020). *Terminography as a medium of discourse construction: description methods of gender terms*. Foreign Languages in Uzbekistan, 4(33), 92–104.

⁶² Coates, J. *Women, Men and Language*. London: Routledge, 2015.

⁶³ Fairclough, N. *Discourse and Social Change*. Cambridge: Polity Press, 1992.

stereotiplarning qanday yuzaga kelishi va mustahkamlanishidir. Predmet doirasida erkak va ayollar nutqida qo'llaniladigan pragmatik strategiyalar o'zaro qiyosiy tahlil qilinadi.⁶⁴

Mazkur tadqiqotda gender stereotiplari nutqning leksik yoki grammatik darajasi bilan cheklanmay, aynan pragmatik tanlovlar orqali namoyon bo'ladigan hodisa sifatida ko'rib chiqiladi. Shu bois tadqiqot predmeti sifatida nutqiy birliklarning kontekstga bog'liq ma'nosi, kommunikativ maqsadi va ijtimoiy ta'siri asosiy tahlil markaziga olinadi.⁶⁵ Bu yondashuv gender stereotiplarining yashirin, ko'pincha ongli ravishda anglanmaydigan mexanizmlarini aniqlash imkonini beradi.

O'zbek tilshunosligida gender masalasini diskursiv va sotsiolingvistik jihatdan o'rganishda Guli Ergashevaning ilmiy ishlari muhim nazariy asos bo'lib xizmat qiladi. Olimaning tadqiqotlarida gender tushunchalarining til orqali tizimlashtirilishi va normallashtirilishi masalasi asoslab berilgan.⁶⁶ Mazkur maqolada ushbu yondashuv pragmatik tahlil bilan boyitilib, gender stereotiplarining muloqot jarayonida qanday nutqiy mexanizmlar orqali yuzaga kelishi predmet sifatida chuqur o'rganiladi.

Shu tariqa, tadqiqot obyekti va predmetining aniq belgilanishi gender stereotiplarini pragmatik nuqtayi nazardan tizimli va izchil tahlil qilish imkonini beradi hamda tadqiqotning ilmiy aniqligi va metodologik asoslanganligini ta'minlaydi.⁶⁷

Mazkur tadqiqotning ilmiy yangiligi shundaki, unda muloqot jarayonida gender stereotiplari pragmatik jihatdan tizimli ravishda tahlil qilinadi. Avvalgi tadqiqotlarda gender stereotiplari ko'proq sotsiolingvistik yoki diskursiv nuqtayi nazardan o'rganilgan bo'lsa⁶⁸, ushbu ishda ular nutqiy aktlar, implikatura, presuppozitsiya, baholovchi birliklar va kommunikativ strategiyalar orqali namoyon bo'lishi bilan izohlanadi.

Tadqiqotda gender stereotiplari faqat til birliklari darajasida emas, balki ularning pragmatik funksiyasi, ya'ni suhbatdoshlar o'rtasidagi kuch munosabatlari, ijtimoiy rollar va madaniy me'yorlar bilan bog'liqligi ochib beriladi.⁶⁹ Bu yondashuv gender stereotiplarini muloqot jarayonining dinamik va kontekstga bog'liq hodisasi sifatida talqin qilish imkonini beradi.

⁶⁴ Levinson, S. C. *Pragmatics*. Cambridge: Cambridge University Press, 1983.

⁶⁵ Brown, P., & Levinson, S. *Politeness: Some Universals in Language Usage*. Cambridge University Press, 1987.

⁶⁶ Ergasheva, G. I. (2020). *Terminography as a medium of discourse construction: description methods of gender terms*. Foreign Languages in Uzbekistan, 4(33), 92–104.

⁶⁷ Coates, J. *Women, Men and Language*. London: Routledge, 2015.

⁶⁸ Lakoff, R. *Language and Woman's Place*. New York: Harper & Row, 1975.

⁶⁹ Holmes, J. *Gendered Talk at Work*. Oxford: Blackwell, 2006.

Shuningdek, ishning ilmiy yangiligi shundan iboratki, unda o'zbek tilshunosligi materiali asosida gender stereotiplarining pragmatik xususiyatlari tahlil qilinib, ularni ingliz tilidagi tadqiqotlar bilan qiyosiy aspektda yoritish amalga oshiriladi. Xususan, Guli Ergashevaning gender va nutq masalalariga bag'ishlangan ishlari⁷⁰ zamonaviy g'arbiy gender lingvistika yondashuvlari (R. Lakoff, J. Holmes, D. Tannen) bilan uyg'un holda tahlil qilinadi.

Natijada, gender stereotiplari muloqotda til vositasida qanday mustahkamlanishi yoki aksincha, yumshatilishi pragmatik mexanizmlar orqali ilmiy jihatdan asoslab beriladi, bu esa mazkur mavzuning nazariy jihatdan yangicha talqinini ta'minlaydi.

Tadqiqot natijalari amaliy jihatdan bir nechta sohalarida qo'llanilishi mumkin. Oliy ta'limda bu ish "Til va jamiyat", "Pragmatika" va "Gender lingvistikasi" fanlarini o'qitishda ishlatilishi, o'quv jarayonida gender stereotiplari va ularning til orqali ifodalanuvchi mexanizmlari haqida ilmiy asos yaratishi mumkin. Ijtimoiy kommunikatsiyada tadqiqot natijalari ommaviy axborot vositalari, reklama va siyosiy nutqlarda gender stereotiplarini aniqlash va ularni normativ tahlil qilish imkonini beradi. Shuningdek, ta'lim va treninglarda muloqot madaniyatini rivojlantirish, gender inklyuzivligini oshirish va nutqiy strategiyalarni amaliy ravishda shakllantirishda foydali bo'ladi. Bundan tashqari, ijtimoiy siyosat va gender tengligini ta'minlash sohasida gender stereotiplarini til orqali aniqlash va ularni kamaytirish bo'yicha dastur va strategiyalar ishlab chiqishda lingvistik asos sifatida xizmat qiladi.

Shuningdek, tadqiqot xulosalari gender tengligini ta'minlashga qaratilgan ijtimoiy va ta'limiy dasturlarda lingvistik asos sifatida xizmat qilishi mumkin bo'lib, bu uning jamiyat uchun ham muhim amaliy ahamiyatga ega ekanini ko'rsatadi.

Mazkur tadqiqot muloqot jarayonida gender stereotiplarining pragmatik jihatdan shakllanishi va namoyon bo'lishini o'rganishga qaratildi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, gender stereotiplari nutqda ko'pincha bilvosita tarzda, nutqiy aktlar, muloyimlik strategiyalari, presuppozitsiyalar va baholovchi birliklar orqali ifodalanadi.⁷¹ Shu bilan birga, erkak va ayollar nutqidagi farqlar jamiyatda shakllangan gender stereotiplarini aks ettiribgina qolmay, ularni muloqot jarayonida mustahkamlaydi, normativ holga keltiradi va ijtimoiy ongda o'z-o'zini takrorlovchi mexanizm sifatida ishlaydi.⁷²

⁷⁰ Ergasheva, G. *Gender va nutq: lingvopragmatik tadqiqotlar*. Toshkent, 2018.

⁷¹ Levinson, S. C. *Pragmatics*. Cambridge: Cambridge University Press, 1983.

⁷² Brown, P., & Levinson, S. *Politeness: Some Universals in Language Usage*. Cambridge University Press, 1987

Tadqiqotning ilmiy yangiligi shundaki, u o'zbek tilshunosligida gender stereotiplarini pragmatik yondashuv orqali tizimli tahlil qilishni birinchi bor amalga oshirdi.⁷³ Ushbu yondashuv gender stereotiplarini nutqning leksik va grammatik darajasi bilan cheklamay, ularning pragmatik funksiyasi va muloqotdagi ijtimoiy rolini aniqlash imkonini beradi. Shu bilan birga, Guli Ergashevaning gender diskursiga oid ilmiy ishlari⁷⁴ tadqiqotga nazariy asos bo'lib xizmat qildi. Tadqiqot natijalari ko'rsatdiki, gender stereotiplari nutqda ko'pincha ko'rinmas, yashirin mexanizmlar orqali uzatiladi, ularni faqat yuzaki nutq birligi orqali baholash yetarli emas.

Shuni ta'kidlash kerakki, gender stereotiplari muloqot jarayonida faqat ijtimoiy me'yorlar orqali emas, balki tilning o'ziga xos pragmatik mexanizmlari yordamida ham mustahkamlanadi. Shu nuqtayi nazardan, mazkur tadqiqot o'zbek tilshunosligida gender stereotiplarini pragmatik tahlil orqali o'rganish borasida yangi ilmiy yo'nalish ochdi.

Umuman olganda, tadqiqot nafaqat ilmiy jihatdan yangilik kiritadi, balki amaliy ahamiyatga ega bo'lib, tilshunoslik, pragmatika, sotsiolingvistika va gender tadqiqotlari sohalarida foydalanish imkonini beradi. Tadqiqot natijalari gender stereotiplarining til orqali uzatilish mexanizmlarini aniqlash, ularni tushunish va kamaytirish borasida foydali ilmiy va amaliy xulosalarni beradi.

Shu tariqa, mazkur maqola gender stereotiplarini pragmatik nuqtayi nazardan o'rganish orqali nafaqat nazariy, balki amaliy jihatdan ham gender lingvistikasi sohasini boyitadi va muloqotdagi gender stereotiplarini tahlil qilishga yangi ilmiy asos yaratadi.

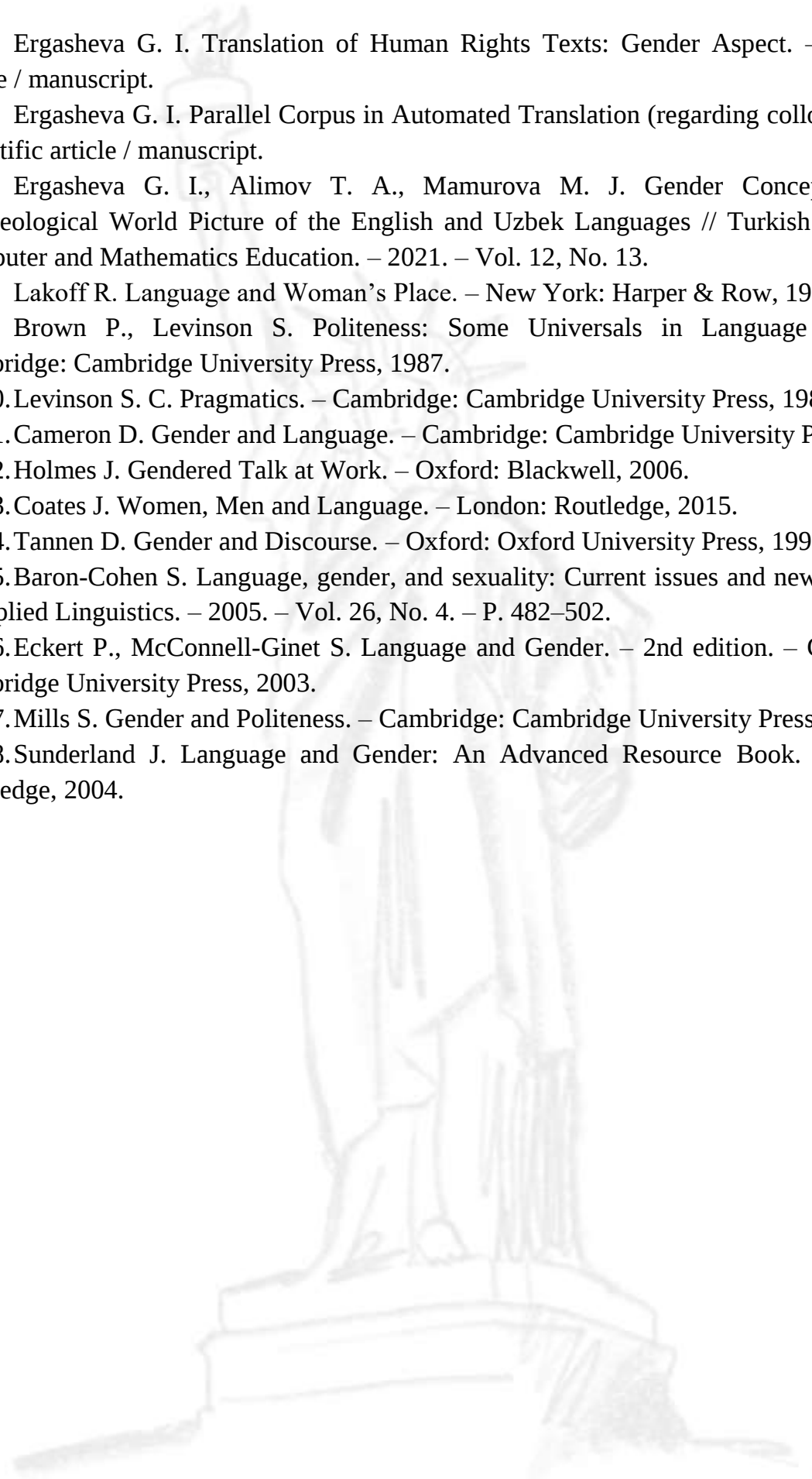
ADABIYOTLAR

1. Ergasheva G. I. Terminography as a Medium of a Discourse Construction: Description Methods of Gender Terms // Scientific-methodological electronic journal "Foreign Languages in Uzbekistan". – 2020. – №4(33). – P. 92–104.
2. Ergasheva G. The Development of Gender Term System: Performative Function // Uzbekistan: Language and Culture. – 2019. – Vol. 3, No. 3.
3. Ergasheva G. I., Narbutayeva Z. M. Sociolinguistic Aspects of Gender Discourse in the System of Different Languages // International Journal of Literature and Languages. – 2023. – Vol. 3, No. 1. – P. 18–21.
4. Ergasheva G. I. Professional Knowledge Evolution: Gender Terminology. – PDF article.

⁷³ Coates, J. *Women, Men and Language*. London: Routledge, 2015.

⁷⁴ Ergasheva, G. I. (2020). *Terminography as a medium of discourse construction: description methods of gender terms*. Foreign Languages in Uzbekistan, 4(33), 92–104.

-
-
5. Ergasheva G. I. Translation of Human Rights Texts: Gender Aspect. – Scientific article / manuscript.
 6. Ergasheva G. I. Parallel Corpus in Automated Translation (regarding collocations). – Scientific article / manuscript.
 7. Ergasheva G. I., Alimov T. A., Mamurova M. J. Gender Concepts in the Phraseological World Picture of the English and Uzbek Languages // Turkish Journal of Computer and Mathematics Education. – 2021. – Vol. 12, No. 13.
 8. Lakoff R. Language and Woman's Place. – New York: Harper & Row, 1975.
 9. Brown P., Levinson S. Politeness: Some Universals in Language Usage. – Cambridge: Cambridge University Press, 1987.
 10. Levinson S. C. Pragmatics. – Cambridge: Cambridge University Press, 1983.
 11. Cameron D. Gender and Language. – Cambridge: Cambridge University Press, 1998.
 12. Holmes J. Gendered Talk at Work. – Oxford: Blackwell, 2006.
 13. Coates J. Women, Men and Language. – London: Routledge, 2015.
 14. Tannen D. Gender and Discourse. – Oxford: Oxford University Press, 1994.
 15. Baron-Cohen S. Language, gender, and sexuality: Current issues and new directions // Applied Linguistics. – 2005. – Vol. 26, No. 4. – P. 482–502.
 16. Eckert P., McConnell-Ginet S. Language and Gender. – 2nd edition. – Cambridge: Cambridge University Press, 2003.
 17. Mills S. Gender and Politeness. – Cambridge: Cambridge University Press, 2003.
 18. Sunderland J. Language and Gender: An Advanced Resource Book. – London: Routledge, 2004.